

KÜLTÜREL SÜREÇLERİN EĞİTİM VE TOPLUMSAL ALANDAKİ EŞİTSİZLİKLERİN ÜRETİMİNE ETKİSİ

Duygun GÖKTÜRK*
Dilara ÖZEL**

ÖZ

Okul kurumunun toplumsal eşitsizliklerin üretiminde farklı formlarda rol ve işlevler üstlendiğine ilişkin eğitim sosyolojisi alanı geniş bir literatür içermektedir. Bu makale toplumsal eşitsizliklerin oluşumu, dönüşümü ve farklı formlarda kendini yeniden üretme potansiyelini kültürel süreçler üzerinden ele almakta ve eğitim alanında gerçekleştirilmiş araştırmalara başvurarak incelemektedir. Kültürel süreçlere yönelik metinde merkezi rol üstlenen temel kavramlar özdeşleşme (identification) ve rasyonalizasyon (rationalization) ile sembolik sınırlardır (symbolic boundaries). Bu kavramların ilişkili olduğu diğer ek kavramlar ise özdeşleşme altında "damgalama" ve "ırksallaştırma" ile rasyonalizasyon altında "standardizasyon" ve "değerlendirme" dir. Kültürel süreçler bilişsel (cognitive) düzeyde örgütlenen eşitsizlikler ile makro düzeydeki eşitsizlik yapıları arasındaki bağlantı noktası olarak konumlandırılmaktadır. Sonuç olarak bu makale, toplumsal eşitsizliklerin bilişsel ve makro düzeylerde üretim ve yeniden üretiminin anlamlandırılmasında orta (meso-level) düzeyde kültürel süreçlerin belirleyici olduğunu incelemekte ve eğitim alanında var olan eşitsizliklerin kültürel süreçler ile ilişkisini tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: eğitim, kültürel süreçler, özdeşleşme, rasyonalizasyon, sembolik sınırlar, toplumsal tabakalaşma

THE ROLE OF CULTURAL PROCESSES IN THE PRODUCTION OF SOCIAL AND EDUCATIONAL INEQUALITIES

ABSTRACT

The field of sociology of education includes a wide literature on the role and functions of the school in the production of social inequalities in different forms. This article examines the formation and transformation of social inequalities and the potential of reproduction in different forms through interrogating the cultural processes and providing case studies on education. The major concepts of the article are identification and rationalization as cultural processes and symbolic boundaries. Other additional concepts with which these concepts are related are "stigmatization" and "racialization" under identification; "standardization" and "evaluation" under rationalization. Cultural processes are positioned as the connection point (meso-level) between inequalities organized at the cognitive level and inequality structures at the macro level. In conclusion, this article frames the critical role of meso-level cultural processes in understanding the production and reproduction of social inequalities at cognitive and macro levels and invites us to problematize the relationship between cultural processes and the forms of inequalities in education.

Keywords: education, cultural processes, identification, rationalization, symbolic boundaries, social stratification

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, dgokturk@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0184-6326

** Araştırma Görevlisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, ozeldilara@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1250-599X

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2021 Güz, sayı: 32, ss. 69-90

Makalenin geliş tarihi: 02.06.2021

Makalenin kabul tarihi: 25.11.2021

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Autumn 2021, issue: 32, pp.: 69-90

Submission Date: 02 June 2021

Approval Date: 25 November 2021

ISSN 2618-5784

Gündelik yaşamda oluşturulan kategorik sınıflandırmalar ve bu sınıflandırmalar doğrultusunda başvurulan tanımlamalar toplumsal tabakalaşmanın (*social stratification*) tanımlayıcı unsurlarıdır. Toplumsal kaynaklara eşitsiz erişim ve bireylerin oluşturduğu kategorik sınıflandırmalar, toplumsal tabakalaşmanın devamlılığını sağlayan iki önemli unsur olarak değerlendirilmektedir¹. Charles Tilly², bu eşitsizlik formunu barındıran toplumsal tabakalaşmayı “kategorik eşitsizlik” (*categorically unequal*) olarak kavramsallaştırır. Tilly³, bu eşitsizlik halinin sürdürülmesinde sömürü (*exploitation*), fırsat istifçiliği (*opportunity hoarding*), benzeme/öykünme (*emulation*) ve uyarılma (*adaptation*) unsurlarının emeğin görünmez kılınması, toplumsal kaynaklara erişimin kısıtlanması, mevcut sosyal eşitsizliklerin aktarılması ve gündelik yaşamda eşitsizliklerin farklı sosyal alanlarda devam etmesinin sağlanması ile toplumsal eşitsizliklerin sürekli kılındığını belirtmektedir. Toplumsal tabakalaşmanın yeniden üretimi noktasında bir diğer önemli unsur ise bireylerin bilişsel düzeyde kategorik ayrımları (*cognitive boundaries*) oluşturmasıdır. Bireylerin oluşturduğu bilişsel sınırlar ve şemaların yansımaları, kültürel yapılar içerisinde şekillenmektedir⁴. Kültür toplumsal yapıların içerisinde, bireylerin davranış ve düşünce örüntülerini yansıtmakta ve toplumun gerçekliğini yansıtan bir araç olarak değerlendirilmektedir⁵. Bireyler buldukları topluluğun kültüründen öğrendikleri değerler ve normlar çerçevesinde deneyimlerini anlamlandırmakta, ön-kabuller, tutumlar, yargılama mekanizmaları geliştirmektedirler⁶. Kültür, karmaşık ve zor bir kavram olmakla birlikte bireylerin inanç ve pratiklerinin tümü olarak ifade edilmektedir⁷. Böylece kültür, bir “alet çantası” oluşturarak toplumsal yapıların içerisindeki davranış ve düşünce örüntülerini oluşum ağı olarak rol üstlenir.⁸Sahip olunan bu “alet

¹ Douglas S. Massey, *Categorically Unequal: The American Stratification System*, (The Russell Sage Foundation, 2007).

² Charles Tilly, *Durable Inequality*, (University of California Press, 1998).

³ A.g.e.

⁴ Michele Lamont, Stefan Beljean, Matthew Clair, “What is Missing? Cultural Processes and Causal Pathways to Inequality”, *Socio-Economic Review*, 1-36, 2014.

⁵ Wendy Griswold, *Cultures and Societies in a Changing World*, (SAGE Publications, 2013); William H. Sewell, *Logics of History: Social Theory and Social Transformation*, (University of Chicago Press: Chicago and London, 2005); Ann Swidler, “Culture in Action: Symbols and Strategies”, *American Sociological Association*, 1986, 273-286; Stephen Vaisey, Lauren Valentino, “Culture and Choice: Toward Integrating Cultural Sociology with The Judgment and Decision-Making Sciences”, *Poetics*, 2018, 131-143.)

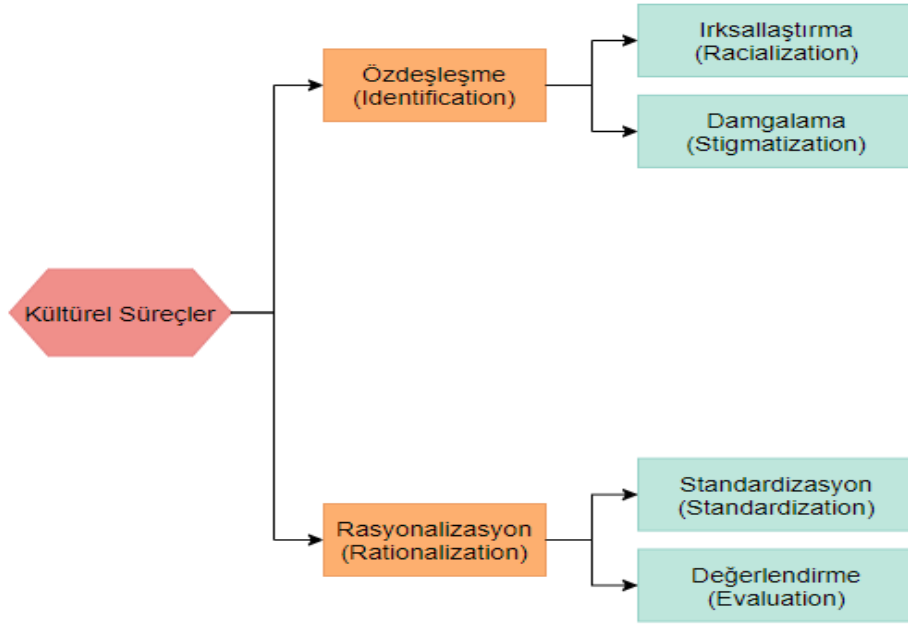
⁶ Mario Luis Small, David J. Harding, Michele Lamont, “Reconsidering Culture and Poverty”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 2010, 6-27.

⁷ William H. Sewell, A.g.e.

⁸ Wendy Griswold, Ann Swidler, Douglas S. Massey, A.g.e.

çantası”, deneyimleri “çerçvelendirmek” ve “anlamlandırmak” için kullanılır ve anlamlandırma pratikleri ile yeniden şekillenir.⁹ Kültür, bireylerin davranış, tutum ve inançlarının bir bütünü olarak toplum içerisindeki aidiyetlerini güçlendirmektedir.¹⁰ Dolayısıyla bireylerin buldukları kültürden getirdikleri “alet çantalarını” oluşturan grup dinamiklerini anlamak, bireyleri anlamının bir ön koşulu olarak değerlendirilebilir.¹¹ Bu nedenle bireyleri, parçası oldukları toplumsal grubun ve aidiyetlerin özellikleri ile incelemek, duygu ve davranış örüntüleri, ön-kabullerini anlamada belirleyicidir. Bu bağlamda, bu makalede kültürel süreçlerin toplumsal tabakalaşma süreçleri ile ilişkisi kurularak eğitim alanından çalışmalarla örneklenmektedir ve 3 temel hat üzerinden bu çalışma ilerlemektedir: *a. Kategorik eşitsizlikler ve kültürel süreçler, b. Sembolik sınırlar, c. Eğitim alanından örnek çalışmalar.*

71

Şekil 1. Kültürel Süreçler¹²

⁹ Mario Luis Small, David J. Harding, Michele Lamont, A.g.e.

¹⁰ Nina Eliasoph, Paul Lichterman, “Culture in Interaction”, *American Journal of Sociology*, 2003, 735-794.

¹¹ A.g.e.

¹² Michele Lamont, Stefan Beljean, Matthew Clair, A.g.e.

Toplumsal Eşitsizliklerin Üretiminde “Kategorik Eşitsizlikler” (Categorical Inequalities) ve “Kültürel Süreçler” (Cultural Processes)

a) Kategorik Eşitsizlikler

Toplumsal yapılar, bileşenlerini kategorik olarak sınıflandırma ve tanımlama sürecini oluştururken eş zamanlı olarak bu süreçlerin sağlayıcılarını, yani araçlarını ve normalleştirme mekanizmalarını üreterek gerçekleştirirler.¹³ Gündelik yaşamın rutininde gerçekleşen karşılaşmalar, sosyal yapının oluşturduğu sınıflandırmalar ve kategorik sınırlar üzerinden organize olmakta, ilişkilene biçimleri ve eylem kümelerini belirlemektedir. Bireylerin toplumsal yapı içerisinde belirli kategoriler altında tanımlanması ve hiyerarşik organizasyonu, toplumsal tabakalaşmanın (*social stratification*) oluşumunu teşkil eden unsurlardır. Douglas Massey¹⁴, tarihsel konjonktüründe sosyal tabakalaşmanın devamlılığının iki temel hat üzerinden süreklilik gösterdiğini vurgular: bireylerin kategorik olarak sınıflandırılması ve kaynaklara erişimin, eşitsiz dağılımının devamlılığının kurumsallaştırılması.¹⁵ Eşitsiz erişimin olduğu kaynakları maddi kaynaklar (örneğin servet birikimi); sembolik kaynaklar (örneğin tanınma, prestij, ün); duygusal kaynaklar (örneğin sevgi, yakınlık, ilgi) olarak belirtilmektedir.¹⁶ Charles Tilly¹⁷ eşitsizliklerin üretiminde kalıcı nitelikteki bu iki temel hattın, kategorik eşitsizliği (*categorical inequality*) kuşaklar arası üretme ve devam ettirme niteliği taşıdığını öne sürmektedir. Burada sorunsallaştırılması gereken nokta, bu sürecin kategorik ayrımları merkezine alarak nasıl uzun erimli devamlılık sağlayabildiği ve eş zamanlı olarak kategorik eşitsizliklerin oluşumu, değişimi ve kayboluşu ya da form değiştirmesinin nasıl gerçekleşebildiğidir. Burada toplumsal eşitsizlikler, kategorik farklılaşmalardan doğan eşitsizliklerdir. Kategorik farklılaşmalara örnek olarak toplumsal cinsiyet kategorizasyonu (kadın-erkek), ve ırksal kategorizasyonu (siyah-beyaz) belirtebiliriz.¹⁸ Kategorik eşitsizlikler çerçevesinde kültürel süreçlerin nerede konumlandığı sorusunu Lamont, Beljean ve Clair¹⁹ özdeşleşme ve rasyonalizasyon olarak tanımladıkları iki kültürel süreç ile incelenmektedir. Bu noktada kategorik eşitsizlikler üzerinden kalıcı hale gelen eşitsizlikleri nasıl anlayabiliriz?

¹³ Goffman, E., Selection from Stigma (Ed. L. J. Davis), *The Disability Studies Reader*, (Routledge, 2006).

¹⁴ Douglas S. Massey, A.g.e.

¹⁵ A.g.e.

¹⁶ A.g.e.

¹⁷ Charles Tilly (1998), A.g.e.

¹⁸ Douglas S. Massey, A.g.e.

¹⁹ Michele Lamont, Stefan Beljean, Matthew Clair, A.g.e.

“Kalıcı Eşitsizlikler” (*Durable Inequality*) kitabında Charles Tilly,²⁰ kategorik eşitsizliklerin kurumsallaşma sürecinin dört temel belirleyici unsurunu tanımlamaktadır, bu süreçler: eşitsizliği kuran sömürü (*exploitation*) ve fırsat istifçiliği (*opportunity hoarding*) unsurları ile eşitsizliği pekiştiren ve yayan süreçler olarak benzeme/öykünme (*emulation*) ve uyarlamadır (*adaptation*). Bu süreçlerden sömürü mekanizması bir toplumsal grubun başka bir toplumsal grubun üretimi olan varlığı (*resource*) gasp etmesi ve üretimindeki emeğinin görünmez kılınmasının sağlanması iken; *fırsat istifçiliği* ise bir toplumsal grubun bir kaynağa olan erişimi kısıtlaması ya da tekelleşmeye giderek başka gruplarının erişimine belirli şartlar altında izin vermesidir.²¹ Eşitsizliği pekiştiren ve yayan bir süreç olarak *benzeme/öykünme*, mevcut sosyal işleyişlerin bir ortamdan diğerine aktarılması ile devamlılığının tesisidir. *Uyarlama* ise kategorik eşitsizlikler temelinde günlük yaşamın akışının tasarlanması, organize olması ve devamlılığının sağlanmasıdır. Sömürü ve fırsat istifçiliği ile eşitsizliklerin tesisi mümkün kılınırken, devamlılığı ise benzeme ve uyarlama mekanizmaları üzerinden sağlanmaktadır.²² Bu işleyişin kültürel süreçler perspektifinde ele alınışı ise, kültürel süreçlerin kategorik ayrımların özneler arası nasıl müzakere edildiğini, bilişsel ve makro düzlemde eşitsizliklerin üretiminde bu müzakere süreçlerinin belirleyiciliğini tartışmaya açması üzerinden gerçekleşmektedir.

Tilly²³, kalıcı eşitsizliklerin varlığını anlamak için odağı eşitsizliklerin nedenlerinden eşitsizliklerin nasıl oluştuğu, değiştiği ve farklı formlarda var olmaya devam ettiği üzerine yoğunlaştırmanın önemi üzerinde durmaktadır. Tilly için buradaki çıkış noktası, kategorik ayrımların varlığı ve birbiri ile ilişkiselliğidir.²⁴ Kategorik ayrımların toplumsal düzlemde nasıl varlık tesis ettiği şu şekilde özetlenebilir: a. Farklı kategorik ayrımların birbirleri ile eşleşmesi (örneğin ırk, toplumsal cinsiyet, toplumsal sınıf bağlamında siyah-kadın-alt sınıfın kesişimselliği), b. eşleşen kategorik kümelerin toplumda birçok yapı tarafından benimsenmesi ile ayrımların benimsenmesi, sosyal hayatı düzenlemesi ve eşitsizliklerin derinleşmesi, c. toplumsal hayatta edinilen deneyimlerin kategorik ayrımlar üzerinden şekillenmesi ve farklılaşan deneyimlerin kaynaklara erişim noktasında farklı ve eşitsiz olmayan bir hazırlık sağlaması, d. Eşitsizliklerin zeminini bireysel farklılıklar üzerinden değerlendirme ve kategorik eşitsizliklerin kökleşmiş işleyişinin göz ardı

²⁰ Charles Tilly (1998), A.g.e.

²¹ Douglas S. Massey, A.g.e. s.6

²² Charles Tilly, *Identities, Boundaries and Social Ties*, (Routledge, 2005).

²³ A.g.e.

²⁴ A.g.e.

edilmesi.²⁵ Tüm bunları dikkate alarak Tilly,²⁶ süreklilik arz eden eşitsizliklerin devamlılığında sömürü, fırsat istifçiliği, benzeme/öykünme ve uyarlama mekanizmalarının birbiri ile temas halinde olduğunu ve farklı formlara dönüşerek aktif rol üstlendiğini belirtmekte, bireysel ya da gruplara ait özellikler nedeniyle olduğu düşünülen birçok başarısızlık hikayesinin arkasında yapısal, kategorik eşitsizliklerin varlığını ve sürekliliğini işaret etmektedir.

Tabakalaşmanın yeniden üretiminde bir diğer önemli unsur ise bilişsel sınırların (*cognitive boundaries*) varlığıdır. Massey²⁷, kategorik eşitsizliklerin toplumsal düzeyde oluşumundan önce bilişsel düzeyde oluştuğunu (ayrıca bkz. Lamont, Beljean ve Clair²⁸) belirtir ve bilişsel düzeyde oluşan kategorik düşünme eğilimleri (şemalar) toplumsal düzeyde sosyal ayrımların ve sınırların oluşmasına, tutum ve algıların şekillenmesine evrilmektedir. İnsanın kendini çevreleyen dünyaya ilişkin genel kategorileri oluşturmaya başlaması ve karşılaşmalarında kategorik sınırlandırmaları ve değerlendirmeleri üzerinden tepkisellik geliştirmesi öncelikli olarak bilişsel düzeyde organize olmaktadır. Kavramsal kategorilerin bütünlüğü olarak düşünebileceğimiz şemalar, bireyin kendini, toplumu anlamlandırma, değerlendirme için başvurduğu; etkileşimler, ilişkiler aracılığı ile değişebilme, dönüşebilme potansiyeli barındıran; duygusal değerler ile ilişki halinde, diğer yandan her daim tekrar tekrar ziyaret edilen, sabit bir uğrak olarak da işlev görmektedir.²⁹ Bireyler sahip olduğu şemalarda barındırdıkları kategorik formlar doğrultusunda sosyal ilişkilerini düzenler. Bilişsel düzeyde toplumsal ilişkilerin nasıl kurulacağını belirlemesi esnasında bireye ve eğilimlerine atfedilen önemli rol, çevrenin bireyi belirleme potansiyelini gözden kaçırma ihtimalini barındırır. Toplumsal yaşamda bireylerin bilişsel düzeyde oluşturdukları sosyal kategorileri yaymaları ve beraberinde sınırların/ayrımların (*boundary work*) oluşumu eşitsizliklerin bütüncül ve bireysel örgütlenmesinin denklemdir. Bu ayrımlar sosyal ve kültürel sermaye formlarına olan erişimi de düzenlemekte ve toplumsal yaşamda mekansal sınırlar (Örn. mekansal ayrışma (*residential segregation*)) gibi ayrımlar oluşturarak kendi varlıklarını ve ayrıcalıklarını daimi kılma araçlarını da çoğaltmaktadırlar.³⁰

---

²⁵ A.g.e. s.6

²⁶ A.g.e.

²⁷ Douglas S. Massey, A.g.e.

²⁸ Michele Lamont, Stefan Beljean, Matthew Clair, A.g.e.

²⁹ Douglas S. Massey, A.g.e.

³⁰ A.g.e., s.7-19

b) Kültürel Süreçler

Kültürel süreçler bu makalede özdeşleşme (*identification*) ve rasyonalizasyon (*rationalization*) olarak iki temel süreç üzerinden ele alınmaktadır.³¹ Bu iki temel süreç kendi içerisinde özdeşleşme, ırksallaştırma (*racialization*) ve damgalama (*stigmatization*) alt kategorileri; rasyonalizasyon ise standardizasyon (*standardization*) ve değerlendirme (*evaluation*) alt kategorileri üzerinden incelenecektir. Kültürel süreçler üzerinden eşitsizliklerin üretimini ve yeniden üretimini nasıl anlayabiliriz? Toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesinde kültürel süreçler hangi sosyal ve sembolik sınırlar ile ilişkilenebilir?

b1. Özdeşleşme (İrksallaştırma ve Damgalama): Toplumsal tabakalaşma literatürü, toplumsal eşitsizliklerin varlığını sosyal kategoriler (toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk/etnisite vb.) altında eşitsiz dağılım ve toplumsal kaynaklara erişiminin eşitsiz organizasyonu olarak açıklamaktadır.³² Sosyal eşitsizliklerin üretimi ve yeniden üretimi noktasında maddi kaynakların dağılımı vurgusu belirgindir. Diğer yandan Michele Lamont, Stefan Beljean ve Matthew Clair³³, çalışmalarında kültürel süreçlerin eşitsizliklerin üretimini anlamada belirleyici unsurlar olarak nasıl işlevsellik kazandığını kültürel süreçlerin analizini gerçekleştirerek yapmaktadırlar. Temel vurgu öznel-arası ilişkilerde başvurulan anlam oluşturma yapılarının ya da çerçevelerinin bilişsel düzeyde oluşumu ve makro süreçler ile nasıl eklemlendiği sorunsalıdır. Böylelikle, kültürel süreçlerin öznel-arası anlam oluşturmadaki rollerini detaylandırarak, gündelik yaşamın ilişkilerinde bireylerin çevrelerini algılamakta başvurdukları ortak kategoriler, sınıflandırmalar, ayrımlar noktasında kültürel süreçlerin belirleyiciliğini de vurgulamış olmaktadır. Kültürel süreçlerin eşitsizlikleri üretme noktasındaki rollerini inceledikleri çalışmalarında, öncelikli olarak sosyal eşitsizliklerin nedenlerini anlama noktasında 3 bileşen üzerinde durmaktadırlar: Maddi ve maddi olmayan kaynakların kontrolü (1. ve 2. bileşen) ve ekolojik etmenler (3. bileşen). Birinci bileşen maddi kaynakların toplumsal eşitsizlikleri ve sömürü biçimlerini üretme yollarına odaklanmakta³⁴, ikinci bileşen ise bunu dikkate alarak maddi olmayan örneğin kültürel sermaye veya sembolik sermaye formlarına odaklanarak eşitsizlikleri üretme ve devamlılığını sağlama noktasındaki kilit pozisyonlarını incelemektedirler.

³¹ Michele Lamont, Stefan Beljean, Matthew Clair, A.g.e.

³² Douglas S. Massey, A.g.e.

³³ Michele Lamont, Stefan Beljean, Matthew Clair, A.g.e.

³⁴ Charles Tilly, (1998) A.g.e.

Üçüncü bileşen olan ekolojik etkenler ağ (network) yapılarının, mahalle-komünite-yaşam alanlarının organizasyonunun toplumsal eşitsizlikleri üretme ve derinleştirme noktasındaki rollerine odaklanmaktadır. Bu noktada, Lamont, Beljean ve Clair³⁵, literatürün eşitsizlikleri açıklama noktasındaki eksikliğin kültürel süreçlerin dahil edilmemesi noktasında ortaya çıktığı savı ile ortaya koymaktadırlar.

Kültürel bir süreç olarak özdeşleşme, bireylerin ortak özelliklerine odaklanma, aynılaştırma, toplulukçu yaşamın ve dayanışmanın temelinde odaklanma ve bireylerin özgünlüğünü oluşturan özellikleri parçalanmış bir şekilde inceleme özelliklerini içermektedir.³⁶ Aynı zamanda özdeşleşme, grup sınıflandırmasını sağlamak ve aynı özelliklere sahip bireyleri sınıflandırma pratiklerini de içermektedir.³⁷ Bireylerin ve grupların kendilerini tanımladıkları ve aynı zamanda tanımlandıkları süreç olarak özdeşleşme iki alt kategori ile açıklanabilir: ırksallaştırma (*racialization*) ve damgalama (*stigmatization*). Literatürde ırksallaştırmaya dair tanımlarda farklılaşmalar olduğu görülmektedir.³⁸ ırksallaştırma temelinde sosyal olguların ya da bireylerin biyolojik ve fenotip farklılıklarının sosyal aktörler tarafından önemle ortaya konduğu bir süreçtir.³⁹ Damgalama (*stigmatization*) ise var olan sosyal normlar aracılığı ile bireylerin dış görünüşleri ve davranış örüntüleri göz önünde bulundurularak sınıflandırılmasını içermektedir.⁴⁰ Damgalama, negatif stereotipleştirme olarak incelenmektedir. Dolayısı ile grupların sosyal, kültürel ve dini değerlerine ve kaynaklara erişimine göre ayrılmasını ve bu kavramlar göz önünde bulundurularak bir grubun diğer gruptan “farklılaştırılmasını” içerir.⁴¹ Damgalama, ırksallaştırma kavramında olduğu gibi bireylerin ya da belirli grupların davranışlarını tekil olarak değerlendirmez. Bunun yerine, grupların ortak özelliklerini ve bireylerin bu ortaklıktaki paydalarını değerlendirmektedir.⁴² Bireyler, damgalama sürecinde bir gruba olan aidiyetleri üzerinden değerlendirildikleri için damgalama davranışı bireylerin

³⁵ Michele Lamont, Stefan Beljean, Matthew Clair, A.g.e.

³⁶ Rogers Brubaker, Frederick Cooper, “Beyond Identity”, *Theory and Society*, 2000, 1-47.

³⁷ A.g.e.

³⁸ Karim Murji ve John Solomos, “Introduction: Racialization in Theory and Practice”, *Open Research Online*, 2005, 1-27.

³⁹ A.g.e.

⁴⁰ Eric Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, (Metis Yayıncılık, 1956).

⁴¹ Penny Edgell, Joseph Gerteis, Douglas Hartmann, “Atheists as “Other”: Moral boundaries and Cultural Membership in American Society”, *American Sociological Review*, 2006, 211- 234; Bruce G. Link, Jo C. Phelan, “Conceptualizing Stigma”, *Annual Review of Sociology*, 2001, 363- 385.

⁴² A.g.e.

duygu durumlarını, iyi oluşlarını ve sağlıklarını etkileyen “değersizlik” duygusunu yaratır.⁴³ Damgalama üzerine olan literatür, bir eşitsizlik üretme formu olarak damgalamanın bireyin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamının dinamiklerini belirleyici nitelikte olduğunu vurgulamaktadır. Toplumda damgalama kavramı ekonomik yapıları ve bireylerin üretkenliğini belirleme noktasında karmaşık fakat önemli bir role sahiptir.⁴⁴ Örneğin, Quillian ve diğerleri⁴⁵, beyaz olmayan kişilerin beyaz olan kişilere göre iş başvuru sonuçlarından daha az geri dönüş aldıklarını çalışmalarında ifade etmektedirler. Bu bulgu ırksal aidiyetleri nedeniyle belirli grupların ekonomik olarak dışlandığının tartışmasını gündeme taşımaktadır. Bu dışlanma, bu gruplar için mekansal ayrışmanın da açıklayıcısıdır, çünkü toplumsal alanda dışlanan gruplar daha düşük kira harcaması olan alanlara yönelmekte ve bu yaşam alanlarında suç olayların daha yüksek olduğu algısı gelişmektedir.⁴⁶ Bu nedenle, bir ırk grubuna ait olma durumu bireylerin ekonomik durumlarını, yaşayacakları sosyal alanları ve sosyalleşme pratiklerini belirlemekte ve çok katmanlı eşitsizlik biçimlerinin oluşumuna evrilmektedir.

77

b2. Rasyonelizasyon (Standardizasyon ve Değerlendirme): Rasyonelleştirme kavramı, Weber’e dayanarak, bireylerin eylemlerinin kurucu unsuru olarak konumlanan gelenek (*tradition*) ve değerleri (*values*) yerinden ederek, bireylerin eylemliliklerini neden-sonuç düzleminde açıklanmasıdır.⁴⁷ Bunun yanında rasyonelleştirme hesaplanabilirlik ve en “rasyonel” seçeneğe

⁴³ David R. Williams, Harold W. Neighbors, James S. Jackson, “Racial/Ethnic Discrimination and Health: Findings from Community Studies”, *American Journal of Public Health*, 2008.

⁴⁴ Devah Pager, Diana Karafin, “Bayesian Bigot? Statistical Discrimination, Stereotypes, and Employer Decision Making”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 2009.; David Pager, Hana Shepherd, “The Sociology of Discrimination: Racial Discrimination In Employment, Housing, Credit, and Consumer Markets”, *The Annual Review of Sociology*, 2008; Bernice A. Pescosolido, Jack K. Martin, “The Stigma Complex”, *Annual Review of Sociology*, 2015, 22-30.

⁴⁵ Lincoln Quillian, Anthony Heath, Devah Pager, Arnfinn H. Midtbøen, Fenella Fleischmann, Ole Hexel, “Do Some Countries Discriminate More than Others? Evidence from 97 Field Experiments of Racial Discrimination in Hiring”, *Sociological Science*, 2019, 467-496.

⁴⁶ Lincoln Quillian, Devah Pager, “Black Neighbors, Higher Crime? The Role of Racial Stereotypes in Evaluations of Neighborhood Crime”, *American Journal of Sociology*, 2001, 717-767.; Devah Pager, “The Use of Field Experiments for Studies of Employment Discrimination: Contributions, Critiques, and Directions for The Future”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 2007, 609(1).

⁴⁷ Michele Lamont, Stefan Beljean, Matthew Clair, A.g.e., s. 591

karar verilmesi süreci olarak da ele alınabilir.⁴⁸ Rasyonelleştirme sürecinin alt analitik kategorileri olan standardizasyon (*standardization*) ve değerlendirme (*evaluation*) ise toplumsal eşitsizliği rasyonel temeller olarak pekiştiren iki temel kavram olarak incelenmektedir.⁴⁹

Standartlaştırma kavramı, bireyselliğin yok edilmesi ve bireylerin aynılaştırılma süreçlerini içerir. Özdeşleştirme süreçlerinden farklı olarak standartlaştırmada, belirli standartlar yaratılarak bireyler bu standartların belirleyiciliğinde çerçevelenmekte ve incelenmektedir.⁵⁰ Bir diğer kavram olan değerlendirme süreçlerinin nasıl işlediğine yönelik literatürde çeşitli çalışmalar yer almaktadır. Örneğin, Mitchell⁵¹ yaptığı meta-analiz çalışmasında siyah ırktan olan bireylerin beyaz ırktan olan bireylere göre aynı suçlarda daha ağır cezalar aldıklarını ortaya çıkarmaktadırlar. Ek olarak, Clair ve Winter⁵² hakimlerle gerçekleştirdikleri araştırmalarında hakimlerin ırksal olarak ayrımcılık yaptıklarının farkında olduklarını, “açık” bir şekilde ırkçı davranışlar sergilemeseler dahi karar verme süreçlerinde önyargılarının ve “örtük” (*latent*) ırkçı görüşlerinin etkili olduklarını ortaya çıkarmışlardır. Böylelikle, değerlendirme süreçlerinin eşitlik sağlayıcı olma iddiası bunu mümkün kılan yapısal eşitsizliklerin işleyişinde gizlenir, standardize edilmiş kurallar bütününde değerlendirme gerçekleştirilerek farklı sosyal kategorilerin eşit bir düzlemde olduğu varsayımından hareket edilir ve toplumsal eşitsizlikler derinleştirilir.

Standardizasyon, bireysel farklılıkların göz ardı edilmesi ve bireylerin aynılaştırılması süreçlerini içerirken değerlendirme ise, değerlendirme süreçleri için standart yapıların oluşturulmasını ve bu kuralların belirli ırk, cinsiyet, yaş ve kökenden gelen kişileri dışlayan bir yapı yaratmasıdır. Literatürde değerlendirici kültür kavramı, bir kurum içerisindeki karar verme mekanizmalarına olan bağlılığı ve bu bağlılığın değerlendirme süreçlerindeki belirleyiciliğini içermektedir.⁵³ Bireylerin belirli bir kültür içerisindeki

⁴⁸ Bruce G. Carruthers, Wendy Nelson Espeland, “Accounting for Rationality, Double-Entry Bookkeeping and the Rhetoric of Economic Rationality”, *American Journal of Sociology*, 1991, 31-69.

⁴⁹ A.g.e.

⁵⁰ Stefan Timmermans, Steven Epstein, “A World of Standards But Not A Standard World: Towards A Sociology of Standards and Standardization”, *Annual Reviews of Sociology*, 2010, 69-89.

⁵¹ Ojmarrh Mitchell, “A Meta-Analysis of Race and Sentencing Research: Explaining the Inconsistencies,” *Journal of Quantitative Criminology*, 2005, 439-66.

⁵² Matthew Clair, Alix S. Winter, “How Judges Think About Racial Disparities: Situational Decision-Making in The Criminal Justice System”, *American Society of Criminology*, 2016.

⁵³ Paul DiMaggio, “Classification in Art”, *American Sociological Review*, 1987, 440- 455; John M. Owen, Diane E. McDonald, “Creating an Evaluation Culture in International

davranışlarını incelerken, içinde buldukları kaynakların (aylık gelir kaynağı örneğin) sınırlılığı da verilen kararlar üzerinde belirleyicidir. Özellikle kısıtlı kaynaklara sahip olan bireyler, buldukları durumlarda kendileri için ekonomik olarak en avantajlı seçeneği değerlendirerek hareket etmeyi tercih eğilimindedirler. Bu nedenle bir kültür içerisinde bireylerin davranışlarını incelerken, kültürün şemalarını ve bu şemaların hangi davranışları ekonomik olarak öne çıkardığı belirleyicidir. Değerlendirme süreçleri bireysel düzeyde karakterize edilebildiği gibi bireylerin toplumsal etkileşim ve deneyimlerini de içermektedir. Örneğin Lamont⁵⁴, bilimsel üretimin değerlendirilmesi noktasında, akran değerlendirmesi (*peer-review*) süreçlerinin eşitsizliklerin üretimindeki rolünü incelemiştir. Çalışma, hakem değerlendirmelerinin, hakemlerin epistemolojik öncelikleri, tercihleri ve metodolojik yaklaşımları doğrultusunda şekillendiğini belirtmektedir. Böylece, hakem sistemi “objektif” ve standart yargıların oluşturulması, meşrulaştırılması ve bilgi üretimindeki hiyerarşiyi pekiştirir şekilde işleme potansiyeli taşımaktadır. Değerlendirme süreçlerinin standartlaştırılması kültürel, politik ve ekonomik farklılıkları sistematik bir şekilde görünmez kılarak farklılara yönelik eşit epistemik dikkati aktif kılmayan ve aynılaştırmayı önceleyen, farkı görünmez kılan bir yapılanmaya yönelir.⁵⁵

Toplumsal Eşitsizliklerin Üretiminde “Sembolik Sınırlar” (*Symbolic Boundaries*)

Sembolik sınırlar (*symbolic boundaries*) kavramı toplumsal eşitsizliklerin derinleşme süreçlerini anlamlandırma açısından önemlidir. Sembolik sınırlar bazı kişileri, grupları ve şeyleri kendi içerisinde bir araya getirir, tanımlar ve benzer duygular etrafında örgütlerken diğerlerini dışlar.⁵⁶ Sosyal sınırlar (*social boundaries*) ise kaynakların eşitsiz dağılımına eşitsiz erişim sonucu ortaya çıkan ayrımlar olarak tanımlanmaktadır.⁵⁷ Sembolik ve sosyal sınırlar ilişki halindedir, diğer yandan Bail⁵⁸, sosyal sınırların kurumsal, sembolik sınırların ise grupların statülerine bağlı ayrıcalıkları korumaya

---

Development Cooperation Agencies”, *Journal of International Cooperation in Education*, 1999, 41-53.

⁵⁴ Michele Lamont, “Towards a Comparative Sociology of Valuation and Evaluation”, *Annual Reviews of Sociology*, 2012, 201-221, s. 211

⁵⁵ Stefan Timmermans, Steven Epstein, A.g.e.

⁵⁶ Michele Lamont, Sabrina Pendergrass, Mark C. Pachucki, “Symbolic Boundaries”, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Science*, 2001, s.850

⁵⁷ Christopher Bail, “The Configuration of Symbolic Boundaries Against Immigrants in Europe”, *American Sociological Review*, 2008, s. 37-59.

⁵⁸ A.g.e., s. 38

çalıştıkları bir sınıflandırma biçimi olarak işlerlik gösterdiğini belirtir. Massey' in⁵⁹ toplumsal tabakalaşmanın devamlılık sağlama algoritmasında da belirttiği gibi, sembolik sınırlar bilişsel düzeyde örgütlenen toplumsal kategoriler tarafından üretilirken eş zamanlı olarak bu kategorik formların üretimini de sağlar, kategorik ayrımlar üzerinden kaynaklara erişimin koşullarını belirler, koşulları sağlamayanları dışlar, sağlayanların sosyal-kültürel sermaye formlarına erişimlerini mutlak kılarak örgütlenmesini güçlendirir ve mevcut kaynaklara erişim koşullarının kalıcı olmasını daimi kılmaya çalışır. Bu işleyiş gündelik yaşamda nasıl organize olmaktadır? Sembolik sınırların farklı formları gündelik yaşamı nasıl organize etmektedir?

Sembolik sınırlar kültürel, kimlik ile ilişkili veya değerlere ilişkin bağlamlarda ayrımlar yaratarak toplumsal eşitsizliklerin devamlılığı ve kategorik ayrımların belirleyiciliğini tayin etmektedir. Örneğin Christopher Bail⁶⁰, Avrupa ülkelerinde göçmenlere yönelik sembolik sınırların neler olduğunu incelediği araştırmasında, ırk kategorisinin Amerika Birleşik Devletleri'nde sembolik sınırları anlamlandırmada çok belirleyici olduğunu, diğer yandan Avrupa ülkelerinde ise ırkçılık tartışmalarının entegrasyon politikaları kapsamında değerlendirildiğini ve dini aidiyetlerin, inançların, kültür ve dil ile ilişkili değişkenlerin Avrupa ülkelerinde sembolik sınırların oluşumunda belirleyici olduğunu belirtmektedir. Bir diğer çalışmada, Bean ve diğerleri⁶¹, Evanjelik Protestanların Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nde sağ ideoloji ile olan ilişkilerinin farklılaşması üzerinden sembolik sınırların ahlaki bağlamını tartışmaya açmaktadırlar. Çalışma politika-din ilişkisinde, Evanjelik Protestanların Kanada'da dini ahlak ile ulusal kimlik arasındaki kurdukları ilişkinin Amerikalı Evanjelik Protestanlardan farklı olduğunu, bu farkın ise alt kültürel kimliklerini Amerikalı Evanjeliklerden farklı bir şekilde inşa etmelerinden kaynaklandığını belirtir. Sembolik sınırlar bu araştırmada, Kanadalı Evanjeliklerin kendilerini Amerikalı Evanjeliklerden ayırmaları ve tarihsel olarak farklı bir Hristiyanlık tasviri içerisinde kendilerine yer vermeleri olarak gerçekleşmektedir. Bir başka çalışmada, Yukich⁶², 1933 yılında New York'ta başlayan Katolik İşçi Hareketi'nin kimlik inşa süreçlerine odaklanmakta, kendini "kapsayıcı" unsurlar üzerinden tanımlayan hareketin, aynı zamanda kimliğini farklı kılmak için hangi sembolik sınırları nasıl

⁵⁹ Douglas S. Massey, A.g.e.

⁶⁰ Christopher Bail, A.g.e.

⁶¹ Lydia Bean, Jason Kaufman, Marco Gonzalez, "Why Doesn't Canada Have an American-style Christian Right? A Comparative Framework for Analyzing the Political Effects of Evangelical Subcultural Identity", *The Canadian Journal of Sociology*, 2008, 899-943.

⁶² Grace Yukich, "Boundary Work in Inclusive Religious Groups: Constructing Identity at the New York Catholic Worker", *Sociology of Religion*, 2010, 172-196.

oluşturmakta olduğunu incelemektedir. Bu sınırlar Katolik İşçi Hareketi'nin kendisini kurumsallaşmış sosyal hizmet örgütlerinden, Roma Katolik Kilisesinden ayrı tutması, tüketim ve seküler unsurlar üzerine inşa edilmiş Amerikan toplumundan farklılaştırması, kapsayıcılığını yiyecek, mekan, maneviyat üzerinden paylaşım ve dayanışma ile tanımlaması üzerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla çalışma, bir anlamda, kendini sınır çalışmalarının merkezi bir argümanı olarak içerme ve dışarıda bırakma (*include-exclude*) mekanizmasında, içerme üzerinden kendini var eden kimliklerin sembolik sınırları nasıl oluşturduğu noktasında bir tartışma gerçekleştirmekte ve sembolik sınırların kapsayıcılık üzerinden nasıl yapılanabileceğine yönelik literatüre katkı sunmaktadır. Gündelik yaşamda sınırların ya da ayrımların belirleyiciliğinin performans düzeyinde veya kurumsal olarak verilmiş ve istikrarlı formlarında nasıl hareket ettiğini, Tavory⁶³ Los Angeles'ta bir Yahudi mahallesinde gerçekleştirdiği etnografik çalışması ile incelemektedir. Çalışma, sınırların oluşumunda ve özdeşleşme süreçlerinde performans ve verili kurumsallaşmış kategorilerin somutlaşmış yapılar olarak ele alınmasının kısıtlılıklarını ele almakta ve sınırların anlaşılmasında etkileşimlerin rolünü tartışmaya açmaktadır. Diğer bir ifade ile bir kategorik ayrımın parçası olan öznenin etkileşim içinde bu ayrıma nasıl tepki verdiğini görmek, aynı kategoriye ait olanlarla ve olmayanlar ile kurulan etkileşimlerde gömülüdür. Kültürel zevklerin oluşturduğu sınırlara yönelik geniş bir literatür de yer almaktadır. Eğitim alanında gerçekleştirilen çalışmalar ırk, toplumsal cinsiyet, sosyo-ekonomik sınıf gibi kategorik ayrımlar üzerinden sosyal ve sembolik sınırların üretimini incelemektedir.⁶⁴ Örneğin Binder ve diğerleri⁶⁵, elit üniversiteler olarak tanımlanan Harvard ve Stanford üniversitelerinden mezun olan 56 kişi ile yaptıkları çalışmalarında, mezunların yüksek statülü ve sıradan olarak tanımlanan iş kollarına yönelik yüksek düzeyde farkındalıkları ve prestijli iş gruplarına yönelik tercihlerini mezun oldukları yükseköğretim kurumlarında kazandırılan beceriler olarak belirtmektedirler. Çalışma, temelde mezunların kariyer tercihlerini belirleyen unsurun mezun oldukları üniversite olduğunu, seçkin kampüslerde verilen seçkin eğitimlerin elit meslek seçimlerine dönüştüğünü ortaya koyarak, sosyal ve sembolik sınırların

⁶³ Iddo Tavory, "Of Yarmulkes and Categories: Delegating Boundaries and The Phenomenology of Interactional Expectation", *Theory and Society*, 2010, 49–68.

⁶⁴ Annette Lareau, "Invisible Inequality: Social Class and Childrearing In Black Families and White Families", *American Sociological Review*, 2002, 747-776, ; Simone Ispa-Landa, "Gender, Race, and Justifications for Group Exclusion: Urban Black Students Bussed to Affluent Suburban Schools", *American Sociological Association*, 2013, 218–233.; Amy J. Binder, Daniel B. Davis, Nick Bloom, "Career Funneling: How Elite Students Learn to Define and Desire "Prestigious" Jobs", *Sociology of Education*, 2015, 20–39.

⁶⁵ Amy J. Binder, Daniel B. Davis, Nick Bloom, A.g.e.

yükseköğretim düzeyindeki örgütlenmesine dair bir tartışma yürütmektedir. Literatürde yer alan tüm bu çalışmalar sembolik sınırların mikro ve makro düzeydeki ilişkilenebilirlikleri belirleme potansiyelini ve toplumsal eşitsizliklerin örgütlenme biçimlerini belirleme noktasında etkili olduğunu göstermektedir.

Eğitim Sosyolojisi Alanından Örnek Çalışmalar

Kültürel süreçlerin toplumsal eşitsizliklerin üretimindeki rollerini anlamlandırmada, farklı mücadele biçimlerini ve pratiklerini barındıran eğitim alanının incelenmesi önemlidir.⁶⁶ Bu bölümde eğitim alanından bazı örnek çalışmalara kültürel süreçlerin toplumsal eşitsizlikleri üretme potansiyelini anlamlandırmak için başvurulacaktır. Eğitim süreçlerinin standardizasyonu, kategorik ayrımlar ve kaynaklara erişim arasındaki güçlü ve gizli mutabakatı görünmez kılmakta işlevseldir. Örneğin, bir standardizasyon mekanizması olarak düşünebileceğimiz standart testlerin tarihi Fransız psikolog Alfred Binet'e dayanmaktadır. Binet, gelişimsel olarak yetersiz öğrencileri belirlemek ve eğitim sistemine dahil etmemek adına oluşturulan Binet zeka testini geliştirmiştir.⁶⁷ Okullarda başvurulan standart testler özdeşleşme ve rasyonalizasyon kültürel süreçlerini açıklamakta oldukça işlevseldir. Örneğin, Steele ve Aronson⁶⁸ bireylerin ait oldukları gruplara yönelik olumsuz stereotiplerin okullarda kullanılan standart testlerle nasıl desteklendiğini dört ayrı vaka üzerinden incelemektedir. Bu dört çalışma, okullarda kullanılan standardize zeka ve beceri testlerinin, Siyah öğrencilerin dil, bilişsel ve beceri performanslarına etkisini araştırmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Siyah öğrencilerin kendi performansları hakkında stereotiplere sahip oldukları, testlerdeki performanslarının diğerlerinden "daha az zeki" ya da "beceriksiz" olmalarından değil, test süreçlerindeki eşitsizliklerden kaynaklandığı bulgularına erişmişlerdir. Teknik olarak eğitimde kullanılan standart testler, bazı öğrencilerin başarısız olmasını gerektiren bir mekanizma barındırmaktadır.⁶⁹ Farklı bir araştırmada, Son Hing⁷⁰ damgamalanın,

⁶⁶ Micheal Apple, "Education, Markets, and An Audit Culture", *Critical Quarterly*, 2005, 11-29.

⁶⁷ Peter Gould, "Space, Time and Human Being", *International Social Science Journal*, 1996.

⁶⁸ Claude M. Steele, Joshua Aronson, "Stereotype Threat and The Intellectual Test Performance of African Americans", *Journal of Personality and Social Psychology*, 1995, 797-811.

⁶⁹ W. James Popham, "Uses and Misuses of Standardized Tests", *NASSP Bulletin*, 2001, 24-31.

⁷⁰ Leanne S. Son Hing, "Responses to Stigmatization: The Moderating Roles of Primary and Secondary Appraisals", *Du Bois Review: Social Science Research on Race*, 2012.

bireylerin test performansları üzerinde etkisi olduğunu, stereotip tehdidine ve etiketlenmeye maruz kalan bireylerin, stereotipleri ile birlikte performansları altında değerlendirilme korkularının oluştuğunu belirtmektedir.

Eğitim alanında ırksallaştırma ve değerlendirme mekanizmalarının içe içe geçmişliğine dair etnografik bir çalışma olan “Siyah Öğrencilerin Okul Başarısı: Beyaz gibi Davranmanın Yüküyle Başa Çıkmak” (*Black Students’ School Success: Coping with the Burden of Acting White*), Signithia Fordham ve John Ogbu⁷¹ Siyah öğrencilerin ‘beyaz gibi davrandıkları’ için suçlanacaklarını düşünerek eğitim süreçlerine önem vermediklerini ve buna bağlı olarak akademik başarılarının düşük seviyede olduğunu belirtirler. Çalışma Siyah öğrencilerin kendilerini başarı ile özdeşleştiremediklerini, başarı ile maddi ve duygusal bağ kurmakta zorlandıklarını ve başarının Beyazlara ait bir alan olduğu ön kabulü ile okul yaşamlarını devam ettirdiklerini ortaya koymaktadır.⁷² Bir diğer çalışmada, Simone Ispa-Landa⁷³ Amerika’da Siyah öğrencilerin daha fazla disiplin cezası aldığını ve uygulanan cezalarda öğrencilerin ırklarının belirleyici bir kategorik ayrım olduğunu ifade etmektedir. Siyah, Latino/Latina ve Amerika Yerlileri olan öğrencilere gelişimsel olarak uygun olmayan ve daha katı cezaların uygulandığı ve Beyaz öğrencilere göre daha fazla disiplin cezasına maruz kaldıkları çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur.⁷⁴ Disiplin kuralları ırksal kategorilere göre farklı şekillerde standardize olmakta, değerlendirme ve uygulama biçimlerine dönüşmektedir.

Okulların sınıflandırılmasında sosyo-ekonomik sınıf, okulun bulunduğu bölge ve ırkın etkili olduğunu ortaya koyan Ispa-Landa ve Conwell⁷⁵, ırksal çeşitlilik gösteren okulların genellikle ‘düşük başarı gösteren’ okullar olarak

⁷¹ Signithia Fordham, John Ogbu, “Black Students School Success: Coping with The “Burden of Acting White”, *The Urban Review*, 1986.

⁷² Duygun Göktürk, Eren Ağın, “Okul Kurumunun Kültürel-Toplumsal Eşitsizlik ve İmtiyazların Yeniden Üretimindeki Rolüne İlişkin Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2020, 329-354.

⁷³ Simone Ispa-Landa, “Persistently Harsh Punishments Amid Efforts to Reform: Using Tools from Social Psychology to Counteract Racial Bias in School Disciplinary Decisions”, *Educational Researcher*, 2018, 384-390.

⁷⁴ Anne Gregory, Edward Fergus, “Social and Emotional Learning and Equity in School Discipline”, *The Future of Children*, 2017, 117-136.; A.g.e.; Claudia G. Vincent, Tary J. Tobin, “The Relationship Between Implementation of School-Wide Positive Behavior Support (SWPBS) And Disciplinary Exclusion of Students from Various Ethnic Backgrounds with And Without Disabilities”, *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 2010 217-232.

⁷⁵ Simone Ispa-Landa, Jordan Cornwell, “Once You Go to A White School, You Kind of Adapt”: Black Adolescents and The Racial Classification of Schools”, *Sociology of Education*, 2015, 1-19.

etiketlendiğini ve 'iyi başarı gösteren' okullara kabul alan Siyah öğrencilerin ise 'iyi öğrenci' olarak algılanarak kabul edildiklerini belirtmiştir. Toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde ise öğrencilerin cinsiyeti de okul içerisindeki sosyalleşmeyi ve öğrencilerin arasındaki ilişkiyi etkilemektedir. Ispa-Landa⁷⁶ bir diğer araştırmasında Siyah erkek öğrencilerin, Siyah kız öğrencilere göre daha fazla sosyal gruba dahil olurken, Siyah kız öğrencilerin 'getto' ve 'kaba' olarak damgalanarak Siyah erkek öğrencilere kıyasla daha fazla dışlandıklarını göstermektedir.⁷⁷

Yükseköğretim kurumlarında da kültürel süreçler ve sembolik sınırlar farklı eşitsizlik formlarının varlığını tesis etmektedir. Örneğin, üniversitelere kabul unsuru olarak sosyo-ekonomik sınıf ve ırk etkisi incelenmekte, farklı sosyal sınıf ve ırktan insanların yükseköğretime katılımının sınırlı oluşu ile yükseköğretim kurumlarının bilgiye kimlerin ulaşabileceği konusunda karar verme mekanizmasına dönüştüğü görülmektedir. Düşük gelire sahip olan öğrencilerin üniversitelere kabulü/reddi ekonomik nedenlerle açıklanmakta ve eşitsizliğin devamlılığı "makul" açıklamalar kümesi ile rasyonalize edilmektedir. Bu nedenle üniversitelere kabul ve başvuru konusu da değerlendirme yapılarını ve toplumsal eşitlik tartışmalarını dikkate alarak değerlendirilmelidir.⁷⁸

Türkiye bağlamında da kültürel süreçlerin eşitsizliklerin oluşumundaki rollerini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Özkazanç, Sayılan ve Akşit⁷⁹ yaptıkları saha araştırmasında mesleki teknik liselerde eğitim gören kız öğrencilerin, öğretmenlerin ve velilerin, toplumsal cinsiyet bağlamında kız öğrencilerin mesleki teknik lisesinde eğitim görme tercihlerini ve bu alanda yaşadıkları sorunlara dair görüşlerini araştırmışlardır. Görüşmeler sonucunda öğrencilerin çoğunlukla sosyo-ekonomik düzeyleri düşük olan ailelerden geldikleri fakat meslek edinmenin önemini bir aile değeri olarak sürekli vurgulandığı bulunmuştur. Babalarından destek gören kız çocuklarının mesleki teknik liselerde öğrenim gördükleri ve kendilerini erkek öğrencilere göre başarılı gördükleri araştırmanın bulguları arasındadır. Kız öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair görüşleri olumlu olsa dahi aile yakınlarından "erkek işi" yapmak gibi cinsiyetçi önyargılara maruz kaldıkları gözlemlenmiştir.

⁷⁶ Simone Ispa-Landa, "Gender, Race, and Justifications for Group Exclusion: Urban Black Students Bussed to Affluent Suburban Schools", *American Sociological Association*, 2013, 218-233.

⁷⁷ Duygun Göktürk, "Epistemic Injustice and Cultural Processes in Education", *Kastamonu Education Journal*, 2021, 218-227.

⁷⁸ Ben Kotzee, Christopher Martin, "Who Should Go to University? Justice in University Admissions", *Journal of Philosophy of Education*, 2013.

⁷⁹ Alev Özkazanç, Fevziye Sayılan, Elif E. Akşit, "Toplumsal Cinsiyet ve Mesleki Eğitim: Mesleki Teknik Lise Kız Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", *Fe Dergi*, 2018, 150-164.

Bu çalışma Türkiye’de eğitim süreçlerinde yaratılmak istenen toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenciler tarafından olumsuz karşılanmasına rağmen toplum tarafından yaratılan sembolik sınırlar ile bu eşitsizliklerin damgalama süreçleri ile yeniden üretildiği görülmektedir.

Sonuç

Bu makale toplumsal eşitsizliklerin oluşumu, dönüşümü ve farklı formlarda yeniden üretilerek devamlılık sağlamasında kültürel ve sosyal süreçlerin belirleyici rollerini tartışmaya açmaktadır. Eşitsizliklerin üretimi ve devamlılığı noktasında mevcut literatürün odağı çoğunlukla kategorik sınıflandırmaların varlığı ve oluşumu ile toplumsal aktörlerin bu ayrımlarla ilişkili olarak kaynaklara erişiminin tanzim edilmesi üzerinedir. Toplumsal eşitsizliklerin nedenlerini anlamının yanında, eşitsizlik formlarının oluşum süreçleri ve bu süreçlerin farklı formlara dönüşerek yeniden üretim ve devamlılığını sağlama potansiyellerinin analizi, eşitsizlik mekanizmalarının çözümlenmesinde önemlidir. Bu makale kategorik ayrımlar ve kaynakların eşitsiz dağılımı ve kaynaklara eşitsiz erişim üzerine var olan literatür ile temas etmekle beraber, kültürel süreçlerin eşitsizliklerin kalıcılığını sağlama noktasındaki belirleyiciliğini çerçeveyeyleyerek literatüre katkı sunmaktadır.

Kültürel süreçlerin toplumsal yapıları şekillendirme gücü üzerine kültür sosyolojisi literatüründe yer alan tartışmalar, toplumsal yapıların kültürü belirleme noktasındaki ayrıcalığını vurgulamakta ve kültürü edilgen bir form olarak değerlendirmektedir. Diğer taraftan, sosyal varlığın ve sosyal yapının kültürün etkisi altında mobilize olduğunu ve etkileşimlerin varlığı ile şekillendiğini, sosyal yapının kültürün etkisi ile belirlenebildiği tartışmaları da yer almaktadır. Bu makalede kültürel süreçlerin belirleyici pozisyonu, kategorik ayrımların birbirleri ile olan ilişkilerinde, örtük formlarla rol üstlenmesinde gizlidir. Kategorik ayrımların birbirleri ile eşleşmesi, bu eşleşmelerin toplum tarafından benimsenmesi ile kategorik ayrımların sosyal yaşamı düzenler nitelik kazanması, bu ayrımlar üzerinden bireylerin yaşam deneyimlerinin şekillenmesi, farklılaşan deneyim kazanımlarının maddi ve maddi olmayan kaynaklara erişimde belirleyici olması ve dolayısıyla eşitsizliğin yapısal unsurlarını kapatarak bireysel farklılıklara indirmesinde kültürel süreçler belirleyicidir. Böylelikle bireyin kendini çevreleyen dünyaya ilişkin kategorik ayrımları bilişsel düzeyde oluşturmaya başlaması ile toplumsal düzeyde ilişkilerini bu ayrımlara bağımlı kalarak geliştirmesi denkleminde kültürel süreçler bağlayıcı ve aktarıcı unsurlar olarak yer alırlar. Sonuç olarak, eşitsizlik yapılarının mikro (bilişsel) ve makro (kaynakların dağılımı, kaynaklara erişim vb.) düzeyde varlıklarını tesis ve tanzim etmesi orta (meso) düzeyde damgalama ve ırksallaştırma (özdeşleşme) ile standardizasyon ve değerlendirme (rasyonalizasyon) kültürel süreçlerinin sembolik sınırları oluşturmaları aracılığı ile kalıcı olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağın, E., Okulun Kurumsal Habitusunda Disiplinci Söylem ve Pratikler, *Mülkiye Dergisi*, 44(4), 711-746, 2020
- Apple, M., Education, Markets, and An Audit Culture, *Critical Quarterly*, 47(1), 11-29, 2005.
- Bail, C., The Configuration of Symbolic Boundaries Against Immigrants in Europe, *American Sociological Review*, 73, s. 37-59, 2008.
- Bean, L., Kaufman, J., Gonzalez, M., Why Doesn't Canada Have an American-style Christian Right? A Comparative Framework for Analyzing the Political Effects of Evangelical Subcultural Identity, *The Canadian Journal of Sociology*, 33(4), 899-943, 2008
- Bernstein, B., *Class, Codes, and Control: Towards a Theory of Educational Transmission*. Routledge, 2003
- Binder, A., Davis, D. B., Bloom, N., Career Funneling: How Elite Students Learn to Define and Desire "Prestigious" Jobs, *Sociology of Education*, 89(1) 20-39, 2015.
- Brubaker, R., Cooper, F., Beyond Identity, *Theory and Society*, 29, 1-47, 2000.
- Carruthers, B. G., Espeland, W. N., Accounting for Rationality, Double-Entry Bookkeeping and the Rhetoric of Economic Rationality, *American Journal of Sociology*, 97, 31-69, 1991.
- Clair, M., Winter, A. S., How Judges Think About Racial Disparities: Situational Decision-Making in The Criminal Justice System, *American Society of Criminology*, 54(2), 2016.
- DiMaggio, P., Classification in Art, *American Sociological Review*, 54 (4), 440-455, 1987
- Edgell, P., Gerteis, J., Hartmann, D., Atheists as "Other": Moral boundaries and Cultural Membership in American Society, *American Sociological Review*, 71, 211- 234, 2006.
- Eliasoph, N., Lichterman, P., Culture in Interaction, *American Journal of Sociology*, 108(4), 735-794, 2003.
- Fordham, S., Ogbu, J. U. Black Students School Success: Coping With The "Burden of Acting White". *The Urban Review*, 18(3), 1986.

- Goffman, E., "Selection from Stigma" (Ed. L. J. Davis), *The Disability Studies Reader*, Routledge, 2006.
- Goffman, E., *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, Metis Yayıncılık, 1956.
- Gould, P., Space, Time and Human Being, *International Social Science Journal*, 1996.
- Göktürk, D., Ağın, E., Okul Kurumunun Kültürel-Toplumsal Eşitsizlik ve İhtiyazların Yeniden Üretimindeki Rolüne İlişkin Bir Değerlendirme., *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 53(1), 329 -354, 2020.
- Göktürk, D., Epistemic Injustice and Cultural Processes in Education, *Kastamonu Education Journal*, 29(1), 218 -227, 2021.
- Gregory, A., Fergus, E., Social and Emotional Learning and Equity in School Discipline, *The Future of Children*, 27(1), 117-136, 2017.
- Griswold, W., *Cultures and Societies in a Changing World*, SAGE Publications, 2013.
- Ingram, N., Working-Class Boys, Educational Success and The Misrecognition of Working-Class Culture, *British Journal of Sociology of Education*, 30 (4), 421-434, 2009.
- Ispa-Landa, S., Gender, Race, and Justifications for Group Exclusion: Urban Black Students Bussed to Affluent Suburban Schools, *American Sociological Association*, 86(3) 218-233, 2013.
- Ispa-Landa, S., Racial and Gender Inequality and School Discipline: Toward a More Comprehensive View of School Policy, *Social Currents*, 4(6), 511-517, 2017.
- Ispa-Landa, S., Persistently Harsh Punishments Amid Efforts to Reform: Using Tools from Social Psychology to Counteract Racial Bias in School Disciplinary Decisions, *Educational Researcher*, 47(6), 384-390, 2018.
- Ispa-Landa, S., Cornwell, J., "Once You Go to A White School, You Kind of Adapt": Black Adolescents and The Racial Classification of Schools, *Sociology of Education*, 88(1) 1-19, 2015
- Kotzee, B., Martin, C., Who Should Go to University? Justice in University Admissions, *Journal of Philosophy of Education*, 47(4), 2013.

KÜLTÜREL SÜREÇLERİN EĞİTİM VE TOPLUMSAL ALANDAKİ EŞİTSİZLİKLERİN
ÜRETİMİNE ETKİSİ
Duygun GÖKTÜRK - Dilara ÖZEL

- Lamont, M., Pendergrass, P., Pachucki, P., Symbolic Boundaries, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Science*, 23(2), 15341-15347, 2001.
- Lamont, M., Towards a Comparative Sociology of Valuation and Evaluation, *Annual Reviews of Sociology*, 38, 201-221, 2012.
- Lamont, M., Adler, L., Park, B. Y., Xiang, X. Bridging Cultural Sociology and Cognitive Psychology in Three Contemporary Research Programmes, *Nature Human Behavior*, 2017.
- Lamont, M., Beljean, S., Clair, M., What is Missing? Cultural Processes and Causal Pathways to Inequality, *Socio-Economic Review*, 1-36, 2014.
- Lareau, A., Invisible Inequality: Social Class and Childrearing In Black Families and White Families, *American Sociological Review*, 67(5), 747-776, 2002.
- Link, B. G. Phelan, J. C., Conceptualizing Stigma, *Annual Review of Sociology*, 27, 363- 385, 2001.
- Massey, D.S., Categorically Unequal: The American Stratification System, The Russell Sage Foundation, 2007.
- Mitchell, O., A Meta-Analysis of Race and Sentencing Research: Explaining the Inconsistencies, *Journal of Quantitative Criminology*, 21, 439-66, 2005.
- Murji, K., Solomos, J., Introduction: Racialization in Theory and Practice, *Open Research Online*, 1-27,2005.
- Owen, J. M., McDonald, D. E., Creating an Evaluation Culture in International Development Cooperation Agencies, *Journal of International Cooperation in Education*, 2(2), 41-53, 1999.
- Özkazanç, A., Sayılan, F., Akşit, E. E., Toplumsal Cinsiyet ve Mesleki Eğitim: Mesleki Teknik Lise Kız Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *Fe Dergi*, 10(2), 150-164, 2018.
- Pager, D., The Use of Field Experiments for Studies of Employment Discrimination: Contributions, Critiques, and Directions for The Future, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 609(1), 2007.

- Pager, D., Karafin, D., Bayesian Bigot? Statistical Discrimination, Stereotypes, and Employer Decision Making, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 621(1), 2009.
- Pager D., Shepherd, H., The Sociology of Discrimination: Racial Discrimination In Employment, Housing, Credit, and Consumer Markets, *The Annual Review of Sociology*, 34, 2008.
- Pescosolido, B. A., Martin, J. K., The Stigma Complex, *Annual Review of Sociology*, 41(22), 22-30, 2015.
- Popham, W. J., Uses and Misuses of Standardized Tests, *NASSP Bulletin*, 85(622), 24-31, 2001.
- Quillian, L., Heath, A., Pager, D., Midtbøen, A. H., Fleischmann, F., Hexel, O., Do Some Countries Discriminate More than Others? Evidence from 97 Field Experiments of Racial Discrimination in Hiring, *Sociological Science*, 6, 467-496, 2019.
- Quillian, L., Pager, D., Black Neighbors, Higher Crime? The Role of Racial Stereotypes in Evaluations of Neighborhood Crime, *American Journal of Sociology*, 107 (3), 717-767, 2001.
- Sewell, W. H., *Logics of History: Social Theory and Social Transformation*, University of Chicago Press: Chicago and London, 2005.
- Small, M. L., Harding, D. J., Lamont, M., Reconsidering Culture and Poverty, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 629, 6-27, 2010.
- Son Hing, L. S., Responses to Stigmatization: The Moderating Roles of Primary and Secondary Appraisals, *Du Bois Review: Social Science Research on Race*, 9(1), 2012.
- Steele, C.M., Aronson, J., Stereotype Threat and The Intellectual Test Performance of African Americans, *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(5), 797-811, 1995.
- Swidler, A., Culture in Action: Symbols and Strategies, *American Sociological Association*, 51(2), 273-286, 1986.
- Tavory, I., Of Yarmulkes and Categories: Delegating Boundaries and The Phenomenology of Interactional Expectation, *Theory and Society*, 39,49-68. 2010.

KÜLTÜREL SÜREÇLERİN EĞİTİM VE TOPLUMSAL ALANDAKİ EŞİTSİZLİKLERİN
ÜRETİMİNE ETKİSİ
Duygun GÖKTÜRK - Dilara ÖZEL

Timmermans, S., Epstein, S., A World of Standards But Not A Standard World:
Towards A Sociology of Standards and Standardization, *Annual Reviews
of Sociology*, 36, 69-89, 2010.

Tilly, C., *Durable Inequality*, University of California Press, 1998.

Tilly, C., *Identities, Boundaries and Social Ties*, Routledge, 2005.

Williams, D. R., Neighbors, H. W., Jackson, J. S., Racial/Ethnic Discrimination and
Health: Findings from Community Studies, *American
Journal of Public Health*, 98(1), 2008.

Vaisey, S., Lizardo, O., Can Cultural Worldviews Influence Network
Composition?, *Social Forces*, 88(4) 1595 –1618, 2010.

Vaisey, S., Valentino, L., Culture and Choice: Toward Integrating Cultural
Sociology with The Judgment and Decision-Making Sciences,
Poetics, 68, 131-143, 2018.

Vincent, C. G., Tobin, T. J., The Relationship Between Implementation of School-
Wide Positive Behavior Support (SWPBS) And Disciplinary Exclusion
of Students from Various Ethnic Backgrounds with And Without
Disabilities, *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 19(4), 217-
232, 2010.

Yukich, G., Boundary Work in Inclusive Religious Groups: Constructing Identity
at the New York Catholic Worker, *Sociology of Religion*, 71(2),
172-196, 2010.